

Ambachtelijke damwanden

Van stempels en groutankers

De laatste anderhalve week hebben de archeologen nog niet heel veel opgegraven. Geen reden tot paniek want dit was al voorzien in de planning. De archeologen zijn wel hard bezig geweest met de archeologische begeleiding van het goed vastzetten van de damwanden. De damwanden zijn geplaatst om een droge werkplek te bieden voor zowel archeologen als saneerders. Maar met het intrillen van de damwandplanken, met een lengte van wel 18 meter is de klus nog niet geklaard. Omdat de grond binnen de damwanden, in de zogeheten bouwkuip, langzaam maar zeker wordt weg gegraven door archeologen en saneerders, ontstaat er aan de buitenkant van de damwanden een enorme druk van grond en grondwater. Als hier geen tegenmaatregelen worden getroffen, kan zo'n stalen damwandplank simpelweg naar binnen worden gedrukt. Gevolg: grond en water komen in

de bouwkuip en er ontstaat mogelijk een gevaarlijke situatie. Daarom worden de platen extra gezekerd. Ze worden aan elkaar gekoppeld door een stalen balk horizontaal aan de damwandplanken vast te lassen en er worden stempels en groutankers aangebracht. Stempels worden aan de binnenkant in de hoeken geplaatst; op het Bolwerk zien ze eruit als enorme metalen buizen. De groutankers aan de buitenkant zijn vergelijkbaar met een 'plug-met-schroef'-systeem. Aan de buitenkant komt een groutanker (grout is een soort cement), de 'plug'; die zorgt voor de stevigheid. De 'schroef' bestaat in dit geval eigenlijk uit een 'bout' en een 'moer'. De 'bout' is een stalen staaf. Nadat het grout van het anker is uitgehard, begint het aanspannen. Dit gebeurt door een kraan een soort 'moer' op de staaf te laten aandraaien. Zo worden de krachten die van buitenaf inwerken op de damwanden goed verdeeld en is ook bij diepe ontgravingen sprake van een veilige situatie.

Archeologische begeleiding

Het aanbrengen van deze groutankers op het Bolwerk bracht een hoop grondverzet met zich mee, ook in het officieel op te graven deel. Daarom hebben de archeologen van ADC dit werk begeleid. Ze tekenen de belangrijkste archeologische zaken op, en stellen de vondsten veilig. Doordat de gasfabriek voor flinke verstoringen heeft gezorgd, zijn er helaas nog niet zoveel 'echt oude' sporen gevonden. Een flinke betonnen vloer waarop de machines stonden zorgden voor een diepe verstoring. Een leuk tegelvloertje bleek ook al 19^e-eeuws. En hoewel 19^e-eeuws toch ook alweer oud klinkt, heeft gemeentelijk archeoloog Maarten Groenendijk bepaald dat het belangrijkste van Bolwerk veel dieper gelegen is en de 19^e eeuw alleen vlug hoeft te worden opgetekend. Dat zegt hij niet zomaar: over de 19^e eeuw is in Gouda al vrij veel bekend, door opgravingen elders in de stad. De diepte van de opgraving die op het Bolwerk straks bereikt kan worden, is echter uniek, daar is in Gouda nog nooit onderzoek naar gedaan. Door wat minder tijd aan de sporen uit de 19^e eeuw te besteden, blijft er meer tijd over om die diepere lagen goed te bekijken. Daarmee kunnen de archeologen dan ook andere vragen over de geschiedenis van Gouda en het Bolwerk beantwoorden. Na deze aanloopperiode zullen de archeologen zich de komende weken dan ook, letterlijk, verdiepen in de vroegere eeuwen.

De geribbelde damwandplaten zijn gezekerd met de stalen balken (aan de rechterkant) en de stempels (van links naar rechts). De staaf van een van de groutankers steekt schuin omhoog, de put in.

Vondst van de Twee Weken

Net zoals de vorige keer, staat aardewerk centraal. De archeologen troffen het aan tijdens de begeleiding van de aanleg van de groutankers (zie eerste artikel van deze Actueel). Het voorwerp stelde de archeologen in eerste instantie voor een raadsel. Er zaten gaten in, dus misschien een zeef? Maar er waren wel wat weinig en grote gaten voor een zeef. En een fraaie vorm had het ook niet. Gelukkig bracht

ook hier de aardewerkspecialist uitkomst. Het is een bloempot! Maar wel een mislukte, een zogeheten misbaksel. De bloempot moet vrijwel zeker lokaal gemaakt zijn (misbaksel is niet verhandelbaar). Hij stamt uit de 17^e eeuw. Bloempotten in die periode waren algemeen verbreid. Deze mislukte bloempot is van heel gewone klei gemaakt en vrij grof, een echte huis-, tuin- en keukenpot. De bloempotten werden niet alleen gebruikt voor planten maar ook om keukenkruiden in op te kweken.

Een leuk weetje: in 1621 was op het Bolwerk een huis dat "de vergulde bloempot" werd genoemd. Het stond aan de Gouwe nabij de Potterspoort en had een uithangbord met een vergulde bloempot erop.

Ambachten, wonen en werken

De archeologische onderzoekers gaan op het Bolwerk aan de slag met een hele berg aan onderzoeksvragen. Want niet alleen denken we 4 tot 5 eeuwen in tijd te onderzoeken, er zijn ook allerlei vormen van bewoning en gebruik geweest waarover we graag meer willen weten. Een van de thema's is 'ambachten, wonen en werken'.

De archeologen kijken niet alleen naar welke ambachten er op het Bolwerk zijn, maar ook waar en

hoe het ambacht werd uitgeoefend. Is het misschien zo dat de ligging van het Bolwerk aan de rand van de stad in vroeger eeuwen, juist bepaalde beroepen aantrok? Niet alleen vanwege de waterwegen die vervoer van grondstoffen en eindproducten mogelijk maakten. Vuur was namelijk een groot gevaar in de goddeels uit hout bestaande middeleeuwse steden. Stadsbesturen verordonneerden dan ook vaak alle ambachtslieden die met (open) vuur werkten, zich aan de rand van de stad te vestigen. Het Bolwerk lag lang aan de rand van de stad. Misschien is het geen toeval als blijkt dat brouwers en pottenbakkers hier hun plaats kregen.

Vragen voor onderzoek

De archeologen onderzoeken ook of hetgeen ze vinden, een aanwijzing is voor de welvaart van de bewoners en ambachtslieden van het Bolwerk. Zijn er veranderingen in de huisraad, of de inrichting van het huis en het erf die erop wijzen dat de ambachtslieden in betere doen kwamen? Wonen de ambachtslieden op dezelfde manier als de andere burgers op het Bolwerk en in de stad Gouda? Eten ze dezelfde dingen? Niet alle vragen zullen even makkelijk te beantwoorden zijn. Maar wat zeker de moeite waard wordt, is om hetgeen reeds uit de archieven bekend is, naast de archeologische vondsten te leggen. Juist de dingen van alledag, h oe de mensen destijds leefden, staan niet in zulke archieven vermeld.

Vanaf de 15^e eeuw hebben we al vermeldingen over ambachten, zoals een bierbrouwer en een smid. Nadat het klooster werd opgeheven, werd het Bolwerk een centrum van bedrijvigheid. We treffen in archiefbronnen tapijtweverijen, vollerijen, ververijen, pottenbakkerijen, pijpenmakerijen, een zeilmakerij en een kleimolen aan. Een schoenmaker of leerbewerker was ook present

Prent van de schoenmakersgilde in Rotterdam, 18e eeuw.

op het Bolwerk, getuige verschillende stukjes leer die als afsnijdsel kunnen worden geïnterpreteerd. Die stukjes werden in 1995 door leden van Gouda aangetroffen. Veel ambachten van toen, zijn nu vergeten of verloren gegaan. De producten van deze ambachtslieden worden nu in grote fabrieken gemaakt. Wat te denken van de speldenmaker? Bij het onderzoek in 1995 vonden de amateur-archeologen niet alleen koperen spelden van verschillende lengte, maar ook stukjes koperdraad. De koperdraad was al voorgeknipt op verschillende lengtes en wachtte nog tot omwerking naar spelden. Nu hebben we met de Vondst van de Twee Weken al de eerste aanwijzing voor een ambachtsman te pakken: een 17^e-eeuwse pottenbakker.

Enkele vondsten afkomstig uit het zijltje.

Het zijltje

Een van de sporen die de archeologen bij de begeleiding in het meest vervuilde deel tegenkwamen, was een zijltje. We kennen het zijltje van een kaart uit 1648. Waarschijnlijk wordt het begin 17e eeuw gegraven. Het loopt dan dwars over het binnenterrein van het Leprozen- en Proveniershuis en richting Rotterdamsche Veer. Dit zijltje bestaat in eerste instantie waarschijnlijk uit een soort sloot waarvan ondiepe houten bakken de bodem vormen. Mogelijk is in een later stadium de bodem 'verhard' met (bak)stenen, dakpannen enzovoort. Eind 19e eeuw wordt het zijltje gedempt.

De archeologen hebben in de bovenste vullagen van het zijltje vondstmateriaal aangetroffen zoals stukken van een aardewerken deksel, een pispot (?) en een kruik. Ook pijpenkopjes en een stuk bot met snijsporen werden geborgen. In het veld is nu door de archeologen gezien dat het zijltje op een gebouwtje toeloopt. Dit gebouwtje is echter niet van oude kaarten bekend. Is er een directe relatie tussen gebouwtje en zijltje? Wat had het gebouwtje voor functie? Met spanning wachten we af of deze vraag beantwoord kan worden.

De spelers op het Bolwerk

Het archeologische werk op het Bolwerk is het resultaat van overleg en een goede samenwerking tussen veel verschillende partijen. Er gaan heel wat uren zitten in de onderlinge afstemming over veiligheid, planning en aanpak van het archeologische graafwerk en de sanering. De volgende partijen zitten wekelijks aan tafel om een en ander goed te regelen: **Gemeente Gouda** bevoegd gezag, houdt toezicht op de archeologische inhoud. **Bontenbal bv** projectontwikkelaar van het

Bolwerk én opdrachtgever van het archeologisch onderzoek.

Hazenberg Archeologie Leiden bv directievoerder; houdt toezicht op de correcte uitvoering van het archeologische werk.

ADC Archeoprojecten de archeologisch uitvoerder (de opgravers).

Mourik Groot-Ammers BV de saneerder; zorgt voor de sanering van de verontreinigde grond op het Bolwerk én bewaakt de veiligheid van iedereen die op het terrein werkt.

Archeologie Actueel

Samenstelling Hazenberg Archeologie
Eindredactie Gemeente Gouda en Hazenberg Archeologie
Afbeeldingen Hazenberg Archeologie; ADC Archeoprojecten.
Illustraties Eva van Geenen
Met dank aan Sebastiaan Ostkamp van ArchoSpecialisten
Drukker Prevoo Drukkerij, Gouda
Internet www.archeologieactueel.nl; www.gouda.nl/bolwerk

De papieren Archeologie Actueel verschijnt twee-wekelijks op donderdag, en is vanaf 14.00 uur gratis te verkrijgen op de volgende locaties: Centrale bibliotheek, Bibliotheek

Hazenberg **Archeologie** Leider

Goverwelle, Gemeente Gouda: Stadswinkel Buytenerf en Stads Kantoor, MuseumgoudA en Streekarchief Midden-Holland.

De digitale Archeologie Actueel is te vinden op www.gouda.nl/bolwerk en op

www.archeologieactueel.nl. Wilt u deze digitale versie per mail ontvangen, meldt u dan aan via bolwerk@hazenbergarcheologie.nl, onder vermelding van 'nieuwsbrief Bolwerk'.

De volgende Archeologie Actueel verschijnt 10 april.

gemeente
gouda

Opgegraven 2

Naar School in de Middeleeuwen

In de middeleeuwen kon lang niet iedereen lezen en schrijven. Alleen de rijke kinderen konden naar school. In de late middeleeuwen veranderde dit en kregen veel meer kinderen onderwijs. De meeste leerlingen waren jongens. Meisjes gingen ook wel naar school, maar de meeste moesten thuisblijven om mee te helpen met huishoudelijke klusjes. In de 14^e en 15^e eeuw had elke parochie een eigen school die bestuurd werd door de kerk. De kinderen kregen les over het alfabet, de belangrijkste gebeden en verhalen uit de bijbel. Volgens sommige teksten uit de middeleeuwen werden alle kinderen aangemoedigd om naar school te gaan. De ouders van de scholieren betaalden het salaris van de schoolmeester. Sommige steden hadden een soort beurssysteem zodat ook arme kinderen naar school konden gaan.

Iedereen naar school

In de 16^e eeuw schreef een Italiaanse reiziger dat alle Hollanders, zelfs de boeren, konden lezen en schrijven. Dat wil zeggen dat iedereen naar school ging, waar je leerde lezen en schrijven. Waarschijnlijk overdreef deze schrijver, maar hij was in ieder geval erg onder de indruk. Na de basisschool ging een klein aantal kinderen door naar de Latijnse school. Op de Latijnse school kregen de kinderen uitgebreid les in Latijnse taal. Het Latijn was in de middeleeuwen het Engels van nu, een taal die overal in Europa gesproken werd. Als je Latijn kon spreken, lezen en schrijven kon je een goede baan krijgen zoals koopman

Zo kan een klas in de Middeleeuwen er uit hebben gezien. De leraar houdt de roe vast om leerlingen te kunnen straffen wanneer ze zich misdragen.

of ambtenaar. Naast de Latijnse school waren er gewone middelbare scholen. De opleiding werd niet afgesloten met een examen. De leerlingen konden van school af wanneer ze wilden. De scholen begonnen 's ochtends al om 6 uur en duurden de hele dag. Ook op zaterdag hadden de kinderen les, een heel verschil met tegenwoordig. Er waren wel lange pauzes en de school lag vaak naast een plein of een tuin zodat de kinderen uitgebreid konden spelen. Op opgravingen die naast middelbare scholen gedaan zijn, zijn vaak bikkels, ballen, tollers en proppenschietters gevonden.

Huilen in de middeleeuwen

Wist je dat....

- het in de middeleeuwen heel normaal was om te huilen waar iedereen bij was?
- mannen alleen huilden om 'belangrijke' zaken als oorlog en vrede, en vrouwen ook huilden om huishoudelijke dingen?
- het ook heel normaal was om te huilen bij een preek in de kerk?
- er ook gehuild werd bij de aankomst of het vertrek van een koning of koningin?
- helden uit middeleeuwse heldenverhalen heel vaak moeten huilen (maar vreemd genoeg niet over de liefde)?

Middeleeuwse prent van een huilende jonkvrouw van Walther von der Vogelweide, de eerste Duitse dichter.

